

Vera Mevorah

ŽAK DERIDA I PITANJE ŠTA JE TEORIJA¹

APSTRAKT: Miško Šuvaković navodi kako se „Teorijom ili teoretizacijom nazivaju hibridni žanrovi ili poližanrovi koji su se paralelno razvijali u umetničkim, aktivističkim i akademskim krugovima (Francuska, Velika Britanija, SAD, Istočna Evropa) kritikom autonomnih kanonskih modela i institucija naučnog i filozofskog rada u društvu, kulturi i umetnosti“ (Šuvaković 2008). U ovom radu promatraću pitanje „Šta je teorija?“ čitajući dela Žaka Deride, Pola de Mana i Ričarda Rortija i polazeći od gore pomenutog okvira „teorije“ definisane pre svega kao pravca mišljenja danas praktikovanog dominantno u akademskoj sferi u SAD. Za Deridu je pitanje „šta je?“ u osnovi svih drugih pitanja, a ponajviše onih koje upravljaju (governmentality) našim razumevanjem sveta kao što su pitanja istine, svesti, subjektivnosti. Ova pitanja su se u filozofiji razmatrala na različite načine, ali onaj koji je najznačajniji za moju temu jeste odnos prisutnosti/odsutnosti, unutrašnjeg/spoljašnjeg, physisa/mimezisa promatran kroz pojam pisanja.

KLJUČNE REČI: Derida, teorija, pisanje, jezik, dekonstrukcija.

1. Pisanje: *pharmakon* i retorika

Kada bismo želeli da ubrzamo proces razmatranja pitanja „Šta je teorija?“ rekli bismo da je teorija praksa pisanja, ili bismo zaključili sa tim da je teorija *pisanje*, ali kao što ćemo videti stvari nisu toliko jednostavne, ili već nisu toliko samorazumljive. Šta je to pisanje? Šta se krije iza/oko/u samom pitanju „šta je(ste)“?. Ova dva pitanja su za Deridu (Jacques Derrida) neodvojiva, ali se ipak poništavaju. Ili kako bi sam rekao, ona su uvek već u *differance*. On ukazuje na razgradnju, prekide, uzdrmanja značenja koji su uvek već „prisutni“ u svakom tekstu. S tim u vezi treba da bude jasno da ono što predstavljam u ovom delu „svog“ teksta nije cela priča (ili bar ne „Deridina“), već namera da ukažem na razliku koja se u filozofiji pravi između pisanja i

¹ Ova rad je realizovan uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada.

govora, a takođe i uz pomoć Pola de Mana (Paul de Man), između književnosti i filozofije, tj. književne kritike i književnosti – jer je ova razlika, preteča svih razlika, ona koja je za teoriju kao praksu pisanja posebno značajna, a za Deridu, de Mana i Rortija (Richard Rorty) posebno nemoguća.

Razlikovanje između pisanja i govora, kako navodi Derida datira još od Platona (Derrida 1991a: 116). U tekstu *Plato's Pharmacy* Derida čita Platonov dijalog *Fedar* u kojem razmatra pitanje pisanja, preciznije *pharmakon*-a. U Platonovom spisu, Sokrat govori o egipćanskom božanstvu Teutu (bogu kalkulusa, geometrije, astronomije, napitaka, kocke i pisanja) koji donosi na sud vrhovnom bogu Tamusu, svoj izum „leka (*pharmakon*) za sećanje i mudrost“. Vrhovni bog prekoreva Teutov izum izlažući kako on (Teut) lažno predstavlja svoj izum kao lek, dok je on zapravo otrov². Jer dok Teut tvrdi da će pisanje pomoći sećanju i mudrosti,³ Tamus mu odgovara da ono što bi pisanje uistinu učinilo jeste da udalji sećanje od njegovog pravog izvora, svesti. Ova kritika koju Platon razrađuje je u osnovi nepoverljivosti koju filozofija ima prema pisanju. Ljudski glas je onaj u kojem je prisutna svest, koji je najbliže toj svesti. Kako navodi Nial Lusi (Niall Lucy), „[...]istina i misao su prisutni jedan u drugom kroz ljudski glas; prirodni jezik govora, izvorni medijum komunikacije, garantuje da je značenje upravo ono što je izgovoreno“ (Lucy 2004: 138). Pisanje je, sa druge strane samo reprezentacija tog prirodnog reprezentata svesti. Kako navodi Derida: „Ono što jeste, što je prisutno (matriks-forma substancije, realnosti, opozicije između materije i forme, esencije i egzistencije, objektivnosti i subjektivnosti itd.) predstavlja se kao različito od pojavnog, slike, fenomena itd., to jest, od bilo čega što predstavlja kao prisutno (being-present), i time duplira, re-prezentuje i samim tim zamenjuje i de-prezentuje“ (Derrida 1991b: 177). Pisanje zamenjuje (supplement) i upravo je ova zamena ona koja se smatra opasnom, i zbog koje je, kako Derida napominje, Platon poistovećuje sa „okultnom, sumnjivom moći“ (Derrida 1991a.: 126) i zbog koje je Tamus osuđuje da se predstavlja za ono što nije. Kako kaže Lusi, Teutov dar je odbačen zato što „stvar po sebi nikada nije prisutna u pisanju, a može se reći da pisanje pokušava da podmetne sebe kao stvar za sebe“ (Lucy 2004: 138).

Ovaj problem prisutnosti jeste ono što Derida pronalazi u antagonizmu filozofije generalno prema pisanju. Filozofsko pisanje smatralo se čistom nužnošću u kome je filozofija težila što transparentnijim prikazivanjem svojih predmeta i čija je glavna funkcija bila fokus na svoje označeno što, kao što ćemo i videti, takođe postaje princip jezika nauka. Ričard Rorti prateći Deridu postavlja pitanje šta je to što filozofi misle da je pisanje? Kako navodi: „[...]oni smatraju da je pisanje sredstvo za predstavljanje

2 Celokupna Deridina analiza vrti se oko izvorne dvosmislenosti značenja reči *pharmakon* koja u isto vreme označava lek i otrov, tj. okultni napitak i apotekarski lek.

3 Kod Platona u originalu: μνήμη (sećanje) τε γὰρ καὶ σοφίας (i mudrost) φάρμακον (lek, otrov) ἠὲρέθη (otkriti) – doslovno otkrio sam lek za sećanje i mudrost (Plato 1925: 274e).

činjenica, i da što je više pisanje 'napisano' – što je manje transparentno prema onome što predstavlja i što se više bavi odnosima sa pisanjem drugih – to je gore“ (Rorty 1978: 150). Filozofija je uvek težila pročišćavanju svog jezika od nepotrebnih dodataka. Stil pisanja Fridriha Ničea (Friedrich Nietzsche) uvek je bio posebna tema kritike u filozofskim krugovima, dok je Deridu upravo privlačila „nečistoća“ jezika kojim se piše koju takođe pronalazi u pisanju Bataja (Georges Bataille) i u neku ruku Frojda (Sigmund Freud). Poststrukturalistička ideja da jezik nije izraz misli i da zapravo predstavlja svet uklonila je stigmju „otrova“ za sećanje i mudrost, ali ne i logosa⁴ koji kao Tamus jedini može da donosi sud, koji je, kako kaže Derida „uvek tu *prisutan*, koji stoji blizu, iza njega, unutar njega, održavajući ga, baveći se njime lično u sopstveno ime“ (Derrida 1991a: 118).

Nastaju nove nauke o jezicima kao i filozofija jezika koje preuzimaju ulogu po-trage za suštinom i prisutnosti, ovog puta suštine jezika i njegovog mehanizma funk-cionisanja. Kako navodi Rorti, „[...]jezik je bio poslednje прибежиште kantovske tradi-cije, ideje da postoji nešto večito prisutno u čovekovom pogledu (struktura univerzuma, moralni zakon, priroda jezika) koje nam filozofija omogućava da vidimo jasnije“ (Rorty 1978: 155). Pisanje ostaje u žarištu borbe za značenje koje se prenosi sa Pla-tonove problematike govora i pisma, logosa i pharmakona na problematiku gramatike i retorike. Nauka o jeziku je putem gramatike pretendovala da pronade univerzalni sistem koji bi se odnosio ne samo na sve pisane forme i već i na govorne činove. U ovakvom sistemu gramatika je imala prioritet u odnosu na retoriku kao „izotop logi-ke“. Kako navodi Pol de Man: „Artikulacija nauke o jeziku na uzoru na matematičke nauke predstavlja specifičnu verziju kontinuiteta između teorije o jeziku, kao logike, i znanja o fenomenološkom svetu kojem matematika daje pristup. U takvom sistemu, mesto estetike je predodređeno prioritetom logike kao ne kritički postavljenim mode-lom *triviuma*“ (de Man 2000: 483). Razlika između gramatike i retorike predstavljala je odnos međusobnih periferija koji se prenosi na razliku između kritike (naučnog jezika) i „samo“ književnosti. Iako je lingvistika stremila tome da taj stvaralački (re-torički) deo svog istraživačkog predmeta stavi pod jedinstveni, univerzalni okvir, odnos gramatike i logike, odnos retorike i gramatike, a samim i tim logike, daleko je komplikovaniji. Retoričke figure su za razliku od gramatike forma koju možemo pro-naći jedino u jeziku i iako su potpadale u okvire gramatičke analize, kakvu na primer pronalazimo kod Ženeta (Gérard Genette), njihova ambivalentnost ih je činila nepo-dobnim za govor o jeziku kao takvom. Kako navodi de Man: „Retorika u osnovi is-ključuje logiku i otvara vrtoglave mogućnosti za referentno skretanje[...]. Ne bih okle-vao da izjednačim retorički figurativni potencijal jezika sa samom književnošću“ (de Man 1973: 30).

4 Derrida pojam logosa koristi u širem značenju izvorne grčke reči – *logos* kao razum, racionalnost, diskurs, logika (Hill 2007: 22).

Da li onda možemo govoriti o razlici između gramatike i retorike, kao o razlici između dve vrste pisanja, onog naučnog – filozofskog i književnog? Jer upravo je taj poetični jezik retoričkih figura, ta neodređenost značenja, ona sa kojom filozofija, nauka i logos žele da konačno završe. Džefri Hartman (Goefrey Hartman) smatra „da je problem manje nestabilan jezik, a više stabilnost koju zahteva nauka. Problem nastaje kada okrećemo jezik protiv njega samog, precenjajući čistotu nauke“ (Hartman 1986: 2019). Kako Derida objašnjava u vezi sa izvornom neodređenosti reči *pharmakon* – upravo je ambivalencija, nemogućnosti određivanja tačnog značenja to što Platon pokušava da savlada „smeštajući definiciju u jednostavnu, čistu opoziciju: dobro i loše, unutrašnje i spoljašnje, istinito i pogrešno, esencijalno i pojavno“ (Derrida 1991a: 129). Pol de Man ukazuje na sličnu neodređenost retoričkih figura u svojoj analizi Jejtsove pesme „Među đacima“ (de Man 1973: 30). Ali ako su Platon, filozofija i nauka o jeziku reducirali značaj i mogućnosti Teutovog izuma, kakva je to stvar pisanje?

2. Pisanje (écriture): igra, trag, différence

Kao što smo videli, pisanje se razumeva preko dva diskursa: filozofskog i lingvističkog, koji možda opet nisu toliko različiti. Derida smatra da oba diskursa imaju osnovu u ontiko-teologiji, tj. metafizici prisutnosti, celovitosti i istine. Deridina misao ukazuje na potrebu za novim jezikom koji bi objasnio način na koji se stvaraju značenja, koji ne podrazumeva metafizičke pojmove tubitka, prisutnosti, istine. Ali on nas takođe podseća da je jezik metafizike, jezik prisutnosti jedini jezik koji nam je dostupan. Paradoks nastaje kada shvatimo da ono što nam Derida govori jeste da je pisanje, jezik, upravo izvor predstavljanja prisutnosti i odsutnosti, unutarnjeg i spoljašnjeg kao *razlika*.

Celokupna Deridina delatnost može se svesti na pokušaj da se objasni ovaj paradoks, ili već da se pokuša imenovati, kako bi se mogao prepoznati. Jedan od takvih pojmova koji Deridi pomažu u otkrivanju „prave“ funkcije pisanja smo već pominjali, to je *pharmakon* sa svojom neodređenošću, a kroz pojmove *igre* (le jeu), *razluke* (différance) *traga* i konačno onim što naziva *dekonstrukcija*, dolazimo do onoga što je pisanje, ili što se u pisanju dešava.⁵ Sam Derida napominje kako je nemoguće u potpunosti razumeti pojmove koje on koristi van konteksta u koji ih sam postavlja (pronalazi). Iako je taj dugačak i komplikovan proces kod Deride bio neophodan kako bi se došlo do definisanja ovih pojmova, nećemo ga ovde ponavljati.

Derida je u delima mnogih autora video seme za ono što će nazvati dekonstrukcija. Ti autori su Niče, Frojd, Hajdeger (Martin Heidegger), Sosir (Ferdinand de Saussure). U

5 Derida u svojim radovima takođe obrađuje i stavlja u funkciju pojmove kao što su *solicitacija* (solicitation), *himen* (hymen), *neodlučivost* (undecidability), *parargon*, *mark* itd., koje ovde nećemo obrađivati.

analiziranju Sosirove postavke znaka koja, kako i sam kaže, jeste u osnovi svih savremenih teorija i nauka u jeziku, Derida pronalazi isto ono ontološko prisustvo koje ima za cilj da prevaziđe. Iako je Sosirova teorija znaka revolucionarizovala shvatanje značenja sa svojom postavkom arbitrarnog odnosa između označenog i označitelja, za Deridu problem je u onome što čini znak kao takav, tj. spoj označitelja i označenog, u kojem se označitelj koliko god arbitrarno uvek kreće ka označenom, a označeno uvek podrazumeva metafiziku prisustva. Kako navodi Derida: „Formalna suština označenog je *prisustvo* i privilegije njegove bliskosti sa *phone* jeste sama privilegija prisustva“ (Derrida 1991c: 34). Logos je taj koji je prvi i poslednji izvor znaka. Naime, strukturalizam je podrazumevao postajanje središta oko kojeg bi se struktura formirala, a za Deridu je svako središte, totalizacija koja vodi logocentričnom diskursu. Kako kaže: „Moguće je pokazati da su svi nazivi temelja, načela ili središta uvek označavali konstantu neke prisutnosti (*eidōs*, *arche*, *telos*, *energeia*, *ousia*/esencija, egzistencija, supstancija, subjekt, *aletheia*, transcendentnost, svest, Bog, čovek itd.)“ (Derrida 2007: 298). Za Deridu je ovaj odnos znaka nemoguć. Jer svaki znak je znak drugog znaka, a ne nekog označenog, ono što se dešava u znaku jeste igra diferencijalnih odnosa sa drugim znakovima.

Šta Derida misli kada kaže *igra*? Za njega borba protiv totalizacije ne treba da leži u isticanju nemogućnosti da se lanac označitelja svede na jedno označeno, već se sprovodi kroz igru. Kako navodi Lusi, za Deridu igra ne znači „slobodna igra“ ili razigranost. On ne misli igrati se sa nečim – igre radi“ (Lucy 2004: 95). Igra podrazumeva suplementarnost (zamene, dodatka) o kojoj smo govorili po pitanju *pharmakona*. Teut je takođe i bog igre (kocke). Igra je ovde igra zamene označitelja, tj. odnos beskonačnog udopunjavanja označitelja. Označeno nikada nije prisutno. Kako kaže Derida: „Središte se ne može odrediti, niti se totalizacija može iscrpeti, i to stoga što znak koji zamenjuje središte, koji ga *dopunjava*, koji ga zastupa u njegovoj odsutnosti, taj znak se pridodaje, dolazi povrh, kao *suplement*“ (Derrida 1991c: 41). S obzirom da je ova igra označitelja beskonačna, pojam znaka je ono što se zapravo moramo odbaciti, a bez kojeg ne možemo. Znak u sebi sadrži seme svog razaranja i Derida smatra da bi i Sosir to uvideo da nije toliku privilegiju davao govoru. Ovakva igra označitelja, pored toga što uznemiruje metafizičku prisutnost znaka, ukazuje i na nešto drugo što Derida primećuje u znaku, a to je *trag*.

Derida izvodi koncept *traga* (trace), kako sam kaže, uz pomoć diskursa koji su ga najviše određivali i u tom smislu ovaj pojam obrađuje kroz čitanje tekstova Ničea, Frojda i Levinasa (Emmanuel Levinas), kao i uzimanjem u obzir različitih naučnih diskursa. Lusi navodi da u engleskom jeziku reč „trag“ nosi duplo značenje koje je posebno značajno za Deridu, „referišući na jedva vidljivi upis (otisak) kao i na put, trag, stazu – pravac“ (Lucy 2004: 122). Za Deridu se trag mora misliti pre opozicije između kulture i prirode, životinje i čoveka itd., „jer ako trag pripada samom momentu označavanja, onda je označavanje *a priori* napisano[...]“ (Derrida 1991c: 42). Upravo je ova *a priori* priroda traga, porekla kao ne-porekla, jer je trag – trag, dugačka staza, lanac

označitelja koji su uvek postavljeni u razlici sa drugim označiteljima, ona koja se po Deridi pokušavala potisnuti tokom cele istorije filozofije i nauka. Ne samo što kako smo videli kroz pojam igre da označeno nikada nije prisutno i da se znak sastoji od stalnog pomeranja označitelja, već je za Deridu samo označeno trag „koji je uvek već u poziciji označitelja“ (Ibid.: 46). Trag dovodi u pitanje samo pitanje „Šta je?“ koje se uvek odnosi na neko poreklo i esenciju. Kako Derida navodi: „Trag je ništa, nije entitet, on prevazilazi pitanje *Šta je?* dok ga u isto vreme čini mogućim“ (Ibid.: 47). Jer svaki znak je samo trag odsutnog referenta. Trag, iako svojom kvazi-ontološkom prirodom omogućava prived znaka, jedino na šta može ukazivati jeste odsustvo takvog metafizičkog prisustva. Kako objašnjava Miško Šuvaković: „Trag jezika’ je fragmentarni doslovni ili nedoslovni navod koji svojom *različitošću* i *neuklopljenošću* u delu u kojem se nalazi ukazuje na sopstvenu istoriju premeštanja (citiranja)“ (Šuvaković 1995: 24). Derida priziva pojam traga kako bi objasnio značenjski proces koji Sosirov pojam znaka ne može da obuhvati – onaj koji ukazuje na stalnu igru razlika i odlaganja u značenju.

Upravo preko razlike i odlaganja, uz pomoć *igre* i *traga* Derida formuliše pojam *différance* ili „razluke“. Kako navodi Pegi Kamuf (Peggy Kamuf): „Za razliku od engleskog jezika, francuski nije razvio dva glagola od latinskog *differre*, već je zadržao značenje razlikovati i odlagati (*differ* i *defer* na engleskom) u jednom glagolu *différer*“ (Kamuf 1991: 59). Ali šta je to što razlikuje Deridin pojam *différance* od francuske reči *différer*? Odgovor je jednostavan (ili ipak možda nije): razl(i/u)ka je u pisanju. U francuskom jeziku *a* u *différance* je tiho, reč se izgovara isto kao i *différence*. Kako dalje piše Kamuf: „*A* u *différance* označava razliku pisanja unutar i pre govora. Ono je stoga drugo ime za pisanje“ (Ibid.). U srpsko-hrvatskom jeziku *différance* se prevodi kao *razluka* kao spoj razlučivanja i razlike, ali kako opominje Novica Milić, prevod bi bio jednostavan kada bi *différance* bila jednostavno/a reč.⁶ U svom izmišljenom pojmu *différance* Derida nastoji da spoji dve funkcije glagola *differer*, razlike i odlaganja. Kako objašnjava, odlaganje je ono što se dešava kada znak predstavljajući se preko označitelja odlaže prisustvo označenog. U ovom *odlaganju* prisustva stiže se iluzija postojanja prisustva ili kretanja ka nekom označenom. Sa druge strane, svaki koncept, svaka reč „upisana je u sistem *razlika* unutar kojeg se referira prema dugom, prema drugom konceptu, putem sistematične igre razlika“ (Derrida 1991d: 63). Ono što Derida podrazumeva pod razlukom jeste igra razlika koja „proizvodi“ razlike i efekte razlika. S obzirom da u isto vreme proizvodi razlike u značenju i odlaže središte značenja, razluka remeti jednostavno razumevanje opozicija na kojima leži celokupna istorija zapadnjačke misli. Kako navodi Derida, razluka nema za cilj brisanje opozicija (niti je to u njenoj moći), već „da učini očiglednim ono što ukazuje na to da se svaki od

6 Derida puno govori na temu prevoda, a u *Pismu japanskom prijatelju* napominje kako podstiče da se u jezicima koji nisu francuski pronađe alternativa koja bi prenosila sličan smisao, pre nego bukvalnog prevoda ako je tako nešto uopšte moguće (Derrida 1991e).

suprotstavljenih termina pojavljuju kao razluka drugog, kao drugi različit i odložen u ekonomiji istog“ (Ibid.: 70). Razluka se ne događa samo unutar pisma već takođe između pisma i govora, čime razgrađuje i uznemirava tu staru opoziciju između *physisa* i *mimesisa*. Ali ono što možda najsnažnije remeti „logocentrični“ diskurs koji je predmet kritike Deride jeste sam status ili bolje reći ne-status njegovog pojma razluke. Jer za Deridu razluka nije reč, iako nosi metafizičko ime (kakva su za Deridu sva imena). Kako kaže: „Njena nemogućnost imenovanja nije ona neizrecivog Bitka čijem imenu ne možemo prići: na primer Boga[...] ono je igra koja čini mogućim efekte imenovanja, relativno unitarističkih i atomskih struktura koji se zovu imenima[...] razluka nije[...] Ono ne vlada ničim, ne vlada nad ničim, i nigde ne pripisuje svoj autoritet“ (Ibid.: 74). Kako navodi Milić, *différance* kao reč „nastaje brisanjem, uklanjanjem jednog *e* u diferenciji i zamenom u *a*. Kao reč, to je 'reč' brisanja, 'tihog upisivanja' [...] koji raseca filozofsko pismo i odvodi ga na rub svoje artikulacije, tamo gde to pismo, ili taj diskurs, pokazuju crte svoje suštinske nestabilnosti, inverzije, obrta, gde filozofija, kao govor, ne može više računati na pouzdanost čak ni reči“ (Milić 2005: 33).

Koncepti kao što su *igra*, *trag*, *différance*, ne mogu se objasniti jezikom metafizike, njih nije moguće imenovati, jer imenovanje podrazumeva alternativu „sve ili ništa“ – oni su ne-koncepti. Oni prevazilaze pitanje „šta je?“. Oni su svi za Deridu *pisanje*, ili onoga što naziva „generalno pisanje“ koje se odnosi na sve označavajuće prakse, tj. u svetu u kojem „ne postoji ništa izvan teksta“, na sve oko nas kao i na nas same. Pisanje, kako Derida kaže „je reč koju moramo da koristimo unutar *istorijske* zatvorenosti, tj. unutar granica nauke i filozofije“ (Derrida 1991c: 53). Derida sam navodi kako je nemoguće prevazići metafiziku, otarasiti se u potpunosti njenog jezika, kao što je to pokušao Hajdeger. Kako Derida objašnjava vezano za dekonstrukciju kao praksu pisanja: ona je u isto vreme strukturalistički i antistrukturalistički gest – da ne postoji struktura ne bi bilo ni dekonstrukcije. Za njega dekonstrukcija nije negativna operacija. Upravo to je pokušao da pokaže odlukom da koristi termin *deconstruction*, a ne Hajdegerovim terminom *Destruktion* kojim je bio inspirisan. Ono što je Deridin cilj jeste da uzdrma metafizičke pojmove kako bi ukazao na trag u pismu, na ne-izvornost predmeta filozofskog proučavanja. On objašnjava u knjizi *Of Grammatology* da je cilj njegove knjige bio da „učini enigmatičnim ono što mislimo da razumemo pod rečima *blizina*, *neposrednost*, *prisustvo*[...]“ (Ibid.: 42). To je ujedno i ono što bismo mogli da nazovemo ciljem teorije kao prakse pisanja.

3. Pisanje: teorija

Teorija je angažovana, kritička praksa pisanja, ali koja se ne svodi na kritiku kao takvu. Ono što je Derida govorio vezano za pojam dekonstrukcije može se primeniti i na teorijsku praksu. Dekonstricija nije analiza, nije kritika i nije metoda, ona je događaj pisanja. Teorijsko pisanje je pisanje izvan/preko/oko granica disciplina (logosa). Teorija

je hibridna zato što preuzima diskurse drugih disciplina bez toga da se pokorava pravilima ijedne od njih- Takođe, kako Šuvaković navodi, „[...]hibridno je svako pretpostavljanje, izvođenje ili prepoznavanje bilo kog odnosa (strukture, teksta, pojave, događaja) kao sinkretičkog, pluralnog ili heterogenog sa ukazivanjem na razlike (différence) i razluke (différance) u društvenim kulturalnim i umetničkim praksama“ (Šuvaković 2005: 82).

Teorija je pisanje, ali pisanje koje je iz/preko/uz/oko filozofije u odnosu prema književnosti. Ona i jeste i nije književnost. Teorija i jeste i nije filozofija. Događaj pisanja teorije okrenut je pronalaženju poetskog jezika u filozofskom isto koliko ukazivanjem na filozofski jezik u poetskom. kao i kroz ukazivanje na kontradiktornosti i unutarnje nekompatibilnosti unutar tih specifičnih disciplina na predstavljanje pisanja (pisanja generalno) kao onoga što uvek već odlaže, uznemirava, umnožava značenja. Kako navodi Miško Šuvaković: „Oni koji su se pozivali na Derridu i radikalizovali njegove ponude i obećanja izašli su ili izvan filozofije u *polje materijalne prakse pisanja* čiji je tek jedan slučaj filozofija, a drugi koji nikada nisu ni bili u filozofiji, preuzeli su mogućnost za izvođenje događaja teoretisanja i time ukazali na opiranje materijalnosti teorije prividnoj ezoteričnosti filozofije“ (Šuvaković 2008: 69).

Teorija problematizuje odnos naučnih jezika prema književnom pisanju i u njemu pronalazi inspiraciju. Teorija problematizuje i stavlja u praksu jezik kao pisanje, kao dekonstrukciju. Za Pol de Mana otpor teoriji značio je otpor prema retoričkoj i tropološkoj dimenziji pisanja koja za njega predstavlja „ključ za kritiku metafizike koja se stalno ponavlja u istoriji ljudske misli“ (de Man 1973: 32). Za njega je otpor teoriji otpor čitanju i otpor korišćenju jezika o jeziku, straha od te razluke koju proizvodi *pharmakon*. Derida je veliki deo svoje kritike izveo upravo na ukazivanju na razdore koje poetski tekst pravi filozofskoj misli. Julija Kristeva i Mark Trotije u tekstu o grupi *Tel Quel*, tim teroristima teoretičarima, navode kako u susretu sa pitanjem „za šta je dobra književnost?“ „teorija odgovara: za razmišljanje i za navođenje drugih da razmišljaju o fragilnosti socijalnih okova i značenja“ (Kristeva & Trottier 2002: 414).

Ne samo da nas Deridina razmišljanja teraju na ponovno promišljanje metafizičkih pojmova bitka, svesti, subjekta i istorije, već takođe omogućavaju preispitivanje polja umetnosti. Deridina ideja “sve je tekst” nam je omogućila da čitamo proizvode umetnosti kao što su film, muzika ili pozorište kao tekst sa svime što on podrazumeva, ali je i dovela u pitanje osnove na kojima leži umetnost kao što je pitanje, forme, dela, autora, lepog. Teorija, kao i pisanje, kako navodi Šuvaković „propituje sva ona, na prvi pogled razumljiva znanja, koja se, uobičajeno, u okvirima filozofije, humanističkih i društvenih nauka prihvataju i primenjuju kao *savladana* i opšte važeća znanja“ (Šuvaković 2006: 330). Ne smemo zaboraviti da je teorija, kao i pisanje – ime – takođe „napisano“ i usko povezano sa nasleđem metafizike.

Nadam se da sam kroz Deridu pokazala da je problem sa odgovorom na pitanje „šta je teorija?“ u samoj postavci pitanja, kao i da odgovor podrazumeva značenje znaka kakvog ga je Sosir postavio, kakav Derida smatra nužnim, ali pogrešnim.

Teoriju ne možemo odvojiti od pitanja koje je Derida postavljao. Kako navodi Šuvalović: „Ono što teoriju razdvaja od drugih aktivnosti, disciplina i institucija kulture[...] jeste zahtev koji svaki govor ili pismo koje izražava pretenzije da bude *teorijski* mora da ostvari, a to je da postavi pitanje šta *teorija* jeste, kako teorija funkcioniše i na koji način sebe identifikuje, opisuje, objašnjava i interpretira kao teoriju“ (Ibid.: 304). Iako možemo reći da ne postoji nešto kao što bi bilo označeno *teorije*, ovaj označitelj ima dugačak lanac značenja koji se u ovom tekstu ne pominju, posebno kada je reč o evropskoj filozofskoj tradiciji. S obzirom da bi bilo nemoguće, kao što je i Derida pomenuo vezano za pojam *pharmakona*, u celosti napraviti pregled svih tih značenja, moramo se okrenuti i govoriti (pisati) o teoriji kao pisanju. Teorija u isto vreme stavlja pisanje u praksu, pisanje kao igru, kao razluku. Teorija se suočava sa ovim neimenovanjem prema preporuci Deride, bez nostalgije, kroz igru i smeh. Želela bih da navedem citat iz knjige Džonatana Kalera koji može da se zamisli kao da stoji na poledini vizitkarte jednog teoretičara: “Teorija je zastrašujuća. Jedna od najuznemirujućih aspekata teorije danas jeste da je beskonačna. Ona nije nešto što je moguće ikada savladati, nije specifična grupa tekstova koju možeš naučiti kako bi ‘znao teoriju’. Ona je nepovezani korpus *pisanja* koji se uvek uvećava[...]” (Culler 1997: 15).

Vera Mevorah

Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Univerzitet u Beogradu

Literatura

Culler, Jonathan (1997). *Literary Theory: A Very Short Introduction* (Oxford, New York: Oxford University Press).

de Man, Pol (1973). „Semiology and Rhetoric“, *Diacritics* 3(3): 27–33.

de Man, Pol (2000). „Resistance to Theory“, u Clive Cazeaux (ed.). *The Continental Aesthetics Reader* (New York: Routledge): 429–443.

Derrida, Jacques (1991a), „Plato’s Pharmacy“ [org. “La Pharmacie de Platon” u *La Dissémination*, 1972] u Peggy Kamuf (ed.), *A Derrida Reader: Between the Blinds* (New York: Columbia University Press): 112–139.

Derrida, Jacques (1991b), „The Double Session“ [org. “La Double séance” u *La Dissémination*, 1972] u Peggy Kamuf (ed.), *A Derrida Reader: Between the Blinds* (New York: Columbia University Press): 169–199.

Derrida, Jacques (1991c), „Of Grammatology“ [org. *De la grammatologie*, 1967], u Peggy Kamuf (ed.), *A Derrida Reader: Between the Blinds* (New York: Columbia University Press): 31–58.

Derrida, Jacques (1991d), „Différance“ [org. “La Différence” u *Marges de la philosophie*, 1972], u Peggy Kamuf (ed.), *A Derrida Reader: Between the Blinds* (New York: Columbia University Press): 59–79.

Derrida, Jacques (1991e), „Letter to Japanese Friend“ [org. “Lettre à un ami japonais” u *Psyché: Invention de l’autre*, 1987], u Peggy Kamuf (ed.), *A Derrida Reader: Between the Blinds* (New York: Columbia University Press): 269–276.

- Derrida, Jacques (2007). *Pisanje i razlika* (Sarajevo, Zagreb: TKD Šahinpašić).
- Hartman, Geoffrey H. (1986). „Prošlost i sadašnjost“, u Miroslav Beker (prir.), *Savremene književne teorije* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber).
- Hill, Leslie (2007). *The Cambridge Introduction to Jacques Derrida* (Cambridge UK: Cambridge University Press).
- Kristeva, Julia & Marc Trottier (2002). „Thinking about literary thought“, *Sign Systems Studies* 30(2): 406–417.
- Lucy, Niall (2004). *A Derrida Dictionary*, (Hoboken, New Jersey: Blackwell Publishing).
- Milić, Novica (2005). „A dekonstrukcije: la différance, pisanje, Derida i ‘mi’“, u Petar Bojanić (prir.). *Glas i pismo: Žak Derida u odjecima* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju): 29–35.
- Plato (1925). *Plato in Twelve Volumes, Vol. 9*, translated by Harold N. Fowler (Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd).
- Rorty, Richard (1978). „Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida“, *New Literary History* 10(1): 141–160.
- Šuvaković, Miško (1995). *Postmoderna* (Beograd: Narodna knjiga).
- Šuvaković, Miško (2005). „Hibridna pitanja o dekonstrukciji i umetnosti“, u Petar Bojanić (prir.). *Glas i pismo: Žak Derida u odjecima* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju): 81–87.
- Šuvaković, Miško (2006). *Diskurzivna analiza: Pristupi ili prestupi 'diskurzivne analize' filozofiji, poetici, estetici, teoriji i studijama umetnosti i kulture* (Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu).
- Šuvaković, Miško (2008). „Pravo na Teoriju; o paradoksalnim odnosima teorije i filozofije u savremenom kulturi/društvu“, *TKH, časopis za teoriju izvođačkih umetnosti* 16: 66–77.

Vera Mevorah

Jacques Derrida and the Question *What is Theory?* (Summary)

Miško Šuvaković states that „*Theory* or *theorization* are hybrid genres or polygenres that developed in parallel in artistic, activist and academic circles (France, Great Britain, USA, Eastern Europe) by criticizing autonomous canonical models and institutions of scientific and philosophical work in society, culture and art“ (Šuvaković 2008). In this paper, I will look at the question „What is theory?“ by reading the works of Jacques Derrida, Paul de Man and Richard Rorty and starting from the above-mentioned framework of „theory“ defined primarily as a school of thought practiced today dominantly in the academic sphere in the USA. For Derrida, the question „what is?“ is at the basis of all other questions, especially those that govern (governmentality) our understanding of the world, such as questions of truth, consciousness, and subjectivity. These questions have been considered in philosophy in different ways, but the one that is most significant for my topic is the relationship of presence/absence, internal/external, physis/mimesis viewed through the concept of *writing*.

KEYWORDS: Derrida, theory, writing, language, deconstruction.